

УДК 808.51:81'373.7

Лісько Л.О., ст. викладач кафедри української та іноземних мов ©
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького

РОЛЬ ЛЕКСИКИ І ФРАЗЕОЛОГІЇ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ОРАТОРСЬКОМУ МОВЛЕННІ

У міру потреби вживання слів релігійної лексики, зокрема у створенні молитви, частина старослов'янізмів співіснувала разом з українським відрізняючись більшою книжністю та урочистістю.

Ключові слова: збагачення духовно, церковнослов'янська лексика, активна лексика, використання слова, фразеологія.

Вступ. Слово як одиниця людського мовлення - явище небуденне, космічне, це носій заряду, енергії, воно здатне хвилювати, впливати, запалювати. Небуденне, глибинне слово, мовлене у молитві: у ньому таїться могутня душевна енергія цілих поколінь. Під час молитви збагачуємося духовно, молитовне слово окрилює нас, додає сил, оздоровлює морально і фізично.

У вигляді мови людина одержала від Бога великий скарб, і ми повинні не тільки користуватися ним, рідним словом, але й плекати його, оберігати його коріння, леліяти його цвіт – і лише тоді воно буде запашним, сповненим музики чару, правдивості, поетичності.

Чар і сила молитовного слова, яке засвоїли ми ще малими з уст матері, видавались нам, мабуть, ще більш божественними, небуденними, бо у словах молитви таїлась якась магічна сила, суть якої полягала саме в тому, що вона була таємнича, не повністю зрозуміла. Цю урочистість молитви, напевне, забезпечували архаїчні слова, переважно грецького походження, що влились у мову наших предків, адже прийняття християнства з Візантії дало поштовх до збагачення і розвитку нашої лексики.

На Русі поширювалися церковні книги, перекладені з грецької на старослов'янську мову, близьку, але досить відмінну від мови народу періоду Київської Русі, і вже в XIV столітті створюється два типи писемно-літературної мови: мова слов'яноруська, що складалась у процесі взаємодії старослов'янської (церковнослов'янської) і книжної періоду Київської Русі, та староруська, що розвинулась на основі книжної вищезгаданої мови і живого народного мовлення.

У міру потреби вживання слів релігійної лексики, зокрема у створенні молитви, частина старослов'янізмів співіснувала разом з українськими словами, вирізняючись більшою книжністю та урочистістю. У молитвах і в публіцистичному стилі значно більший ефект забезпечує використання церковнослов'янської лексики для передачі величчя чи урочистості не лише

змісту, але й слова. Наприклад: *Божий перст, Всевидяче око, тлінний прах, житейське море* і т. ін.

Матеріали і методи. Широке застосування одержали в нашій мові слова з префіксами і суфіксами старослов'янського походження, які збагачували активну лексику; це такі префікси, як: *воз-, пре-, пред-, со-*, наприклад: *воздвиження, возвеличення, предтеча, Пречиста, совість, соратник* та ін. Найчастіше вживаються слова із суфіксами: *-тель, -ство, -тай, -иня, -чий*. Наприклад: *попечитель, хоронитель, визволитель, багатство, глашатий, братерство, гординя, всевидячий* тощо.

Увійшли в українську мову ряд старослов'янizmів, з якими утворилися і творяться нові слова, як: **благо** – добро, щастя: *благовіщення, благородство, благодатний, благочинний, благородний*; **власть** – влада: *властитель, властолюбний*; **все** – *вседержитель, всемогутній, всевидячий*; широкого використання набули короткі форми прикметників, як: *свят, зелен, славен* та ін. Вживання їх у молитвах, церковних проповідях, у релігійній літературі свідчить про повноцінне функціонування цих лексем у сучасних текстах у поєднанні із загальноновживаними словами. Українізація цих слів, наприклад, у молитві, тобто їх переклад на сучасну українську мову, позбавила б текст священного змісту. І навпаки, коли у проповіді слово архаїчне, несучасне, наповнене високим божественним зарядом, поставлене у влучному сусідстві із сучасними словами, - воно наповнене відповідним зарядом, його відблиски передаються і на віддалені лексеми тексту. Тут необхідне вміння автора тексту віднайти у мовному арсеналі таке слово, яке взяте з його первісної коліски, але, за висловлюваннями А. Содомори, воно «нагромадило в собі могутню душевну і духовну енергію поколінь, а якщо мовою літературознавства, велику викликувальну силу» [6, 10].

Саме такі слова повинні бути в мові церкви, щоб вони передавали стан душі, ту піднесеність, для вираження якої буденні слова здавались би мізерними. Прикладом, наскільки лексика біблійного походження збагачує та увиразнює українську мову, є наші релігійні колядки.

Українські колядки і щедрівки – величезний цінний скарб нашої національної культури. У колядках, які разом із щедрівками стали одним із найважливіших компонентів Різдвяних свят, звучать заклики до оновлення людини, її душі, прославляються добро, злагода, мир.

Колядки і досі зберігають староукраїнські слова, що є свідченням давнини їх створення. Взяти б хоча коляду «Бог предвічний народився» чи «Днесь поюще купно іграймо», «Ой видить Бог-створитель», у яких слова іменники «створитель», «мир», прикметники «предвічний», дієслова «восхваляймо», «іграймо», прислівник «купно» і т. ін. – не із сучасного словника української мов. Віддавна ці слова мають той предковичний чар слова – небуденний, глибинний, святочний. Саме в цих архаїчних словах наших коляд відчувається духовна енергія, яка йде від поколінь і, передаючись як естафета століттями, єднає нас із далекими предками в єдиній християнській вірі і любові до Бога. Саме у староукраїнських словах колядок, молитов, церковних проповідей –

ключ нашої духовності. Вони є засобом створення урочисто – піднесеного тону, який притаманний молитві, церковним пісням чи проповідям.

Результати досліджень. Найчастіше вільні словосполучення передають афористично, шляхом метафоризації – перенесення найменування на основі схожості предметів, явищ, ознак за дією. Наприклад, «коритися комусь» - у біблійному афоризмі передається «*ставати на коліна*», вислову «улесливо звеличати» глибшої іронії надасть біблійний фразеологізм «*кадити фіам*», а вислів «зняти із себе вину» біблійний афоризм передає «*вмивати руки*»; «кидати світло на щось, прозріти» - «*зняти полуду з очей*»; «починати справу, яка приречена на провал» - «*проти рожна перти*»; «бути готовим до помсти» - «*тримати камінь за пазухою*» і цілий ряд інших.

Метафоризація може стосуватися як усього словосполучення, так і частин компетентного складу, наприклад, з *хреста знятий, гострий на язик, мертва тиша*.

Фразеологічні метафори пов'язані з найрізноманітнішими предметно-чуттєвими сферами, їх функціональна активність у різні часи була неоднаковою, оскільки зумовлена різними суспільно-побутовими чинниками. Наприклад, вислів «*дбати не лиш про одну мету*» передавався вдалим афоризмом «*жити не хлібом єдиним*», «*розібратися у внутрішньому світі*»- «*заглянути в душу*», «*зробити щось, що суперечить сумлінню*»-«*ввести у гріх*», «*на весь час*»-«*від нині й до віку*», «*робити щось, що суперечить сумлінню*»-«*гріх на душу брати*».

Академік О. Потебня писав: «За звичаєм ми розглядаємо слово у такому вигляді, як воно дається у словнику, як воно прижилось у мові. Однак це все одно, коли б ми розглядали рослину, якою вона є у гербарії, тобто не так, як вона насправді живе, а як штучно приготовлена з метою пізнання. Звідси і причина того, що багато явищ мови сприймалися і розумілися помилково» [цит. за 9, 60].

Потенційні можливості слова, його наповненість змістом, щоб слово набуло свіжості, розквітло, засяяло всіма барвами, створюється відповідним сусідством. Фразеологізм складається із декількох слів, які, втрачаючи в ньому свої лексичні значення, стають компонентами загального, цілісного значення.

«Фразеологія – краса будь-якої мови, її виразова сила і образність. Українська фразеологія – це багатющий скарб і невичерпне джерело народної мудрості і культури, духовне багатство народу» [1, 28].

Численні фразеологізми відзначаються виразними художньо-зображальними засобами. «Влучність характеристики, сконденсованість думки, відчутна оцінна функція фразеологічних одиниць пояснюється самою природою їх становлення, оскільки через фразеологію приходять закріплені у стислих, компактних словосполученнях людський досвід почуттів їх і сприймань».

Мають певне використання фразеологічні одиниці, що побудовані на асоціації предметів, дій, явищ за суміжністю у просторі, часі, це так зване метонімічне перенесення назви, як, наприклад, фразеологічний ряд із спільним компонентом: *душа плаче-великий сум; душею кривити-бути нещирим; душу*

Богові віддати-померти; гріх на душу брати-чинити всупереч нормам моралі і т. п. На основі метонімії утворилося чимало зворотів, що виражають внутрішні переживання за допомогою міміки, жесту та ін.: знизувати плечима – виявляти безпорадність; скорчити Лазаря-прикинутися нещасним, безталанним; кривити душею-бути нещирим; заглянути в душу – розібратися у внутрішньому світі. Це т. зв. Суміщені омоніми, тобто омонімія вільних і фразеологічних словосполучень.

Певне стилістичне забарвлення в ораторському мовленні має особливий вид метонімічного перенесення, в основі якого лежать кількісні співвідношення між тим, з чого переносять найменування, і тим, що переносять. Це синекдоха, коли частина, окреме, більш конкретно передає зміст поняття, ніж ціле, більш загальне. Це вирази “*наш брат*”, тобто я і подібні до мене; “*наліво і направо*”, тобто скрізь, “*во время оно*”-в давні часи.

Поширеним є синекдохічне перенесення у фразеологізмах, де називанням частини тіла передається певне людське ставлення: *руку подати*-підтримати морально; *вмивати руки*-знімати з себе вину; *покласти голову*-полягти; *втрачати голову*-розгубитися; *посипати попелом коси*-побиватися за кимсь; *розплести коси*-вінчатися; *зняти полуду з очей*-зрозуміти помилки; *берегти як зіницю ока*-берегти дуже пильно.

Має застосування і група ідіоматичних зворотів-прислівникових утворень, які виникли внаслідок поєднання іменника з прийменником: во дні они - в дуже давні часи; на віки віків-назавжди, раз по раз-постійно, буква в букву-детально та ін.

Сприяє образності частина фразеологізмів, що виникли внаслідок перифрази, коли замість слова - назви дається своєрідна образно-експресивна кваліфікація: *справедливість-перст Божий, монахія – Христова наречена, тавро зради-Каїнова печать, дуже сильний голос-ерихонська труба, дружина – подруга життя, талант-іскра Божя тощо.*

Зустрічаються різновиди перифраз - такі фразеологічні одиниці, що внаслідок евфемізація-заміни точних назв предметів описовими виразами з міркувань пристойності, ввічливості, уникнення страху-надають висловлюванню певного пом'якшення. Так, замість померти-зійти в могилу, відійти у вічність, віддати Богові душу, заснути вічним сном; замість слова голий-у костюмі Адама; замість страждати-нести важкий хрест; замість занедбаний – забутий Богом і людьми; замість перестати гніватися-змінити гнів на милість тощо.

Висновки. Частина самобутніх фразеологічних одиниць біблійного походження трансформувалися в усній народній творчості як прислів'я, приказки і використовуються не лише в розмовній мові, але і в ораторському мовленні, як: береженого і Бог береже; відомо одному Богові; блудна вівця; нести свій хрест; Адамові сльози; все тече, все міняється; невірний Хома; ридма ридати та ін. Активно вживається прислів'я т. зв. Усічені, скорочені: зняти полуду(з очей), як зіницю ока(берегти), не судить

інших (самі не будете осуджені), гріх на душу (брати), змінити гнів (на милість), Богом забутий (і людьми)тощо.

Часто як елемент образності включають фразеологізми гіперболу чи літоту: як піску морського, як зірок на небі, як макове зерно.

Трапляються фразеологічні сполуки : а) антонімами, як: ні туди ні сюди ;ні слуху, ні духу; і сміх і гріх; правдами і неправдами; б) синонімами, як: святі та Божі; скрізь і всюди; в) тавтологічними висловами; як: суєта суєт; душа в душу; г) оксиморонами, як: біла ворона; солодка мука; холодний піт тощо.

Окремі фразеологізми вживаються з порівняльними сполучниками для увиразнення вислову: берегти як зіницю ока; жити як у Бога за пазухою; жити як Господь велів та ін.

Деякі фразеологічні одиниці часто зберігають лексично-граматичні особливості старослов'янської мови, як: “*притча во язи цех*”, “*на сон грядущий*”, “*святая святих*”, “*тьма кромішня*”, “*глас пророка*” та ін. Чимало з них не потребують відновлення їх первісного значення, встановлення, за висловом Ф. Медведєва, “*внутрішньої форми*”.

Важко переоцінити вагу фразеології в розвитку духовного життя народу. Промова, церковна проповідь та інші різновиди публічного мовлення-найбільш вдача ділянка, де пускаються в обіг фразеологічні одиниці і, зокрема, афоризми - крилаті вислови як біблійного, так і світського походження. Ще давній філософ і просвітител Г.Сковорода залишив цілий ряд крилатих висловів у своїх безсмертних творах, як, наприклад, у «Пісні 12» (у перекладі):

Не бажаю наук нових, крім здорового ума.

Крім розумностей Христових, бо солодкість там одна [4,42] чи - Все минає але не Бог і не любов; Бога не узрить вовік, хто засмітив почуття; знай: відкриває Господь від себе серця [4,82, 85].

Не можна обійтись священникові - провіднику без глибокодумних Шевченкових афоризмів, сповнених глибокою вірою у Христа - спасителя, упованням на його милосердя і любов:

Пребезумний в серці скаже, що Бога немає («Давидові псалми») [10, I, 321] ;

Мені Господь пристанище, заступником буде (Псалом) [10, I, 324];

Раз добром нагріте серце вік не прохолоне («Сон») [10, I, 223];

Смиріться, моліться Богу, своєю Україну любіть («Чи ми ще зійдемося знову..») [10, I, 351].

Тому варто дбайливо ставитися до здобутків наших предків у царині ораторського мовлення, плекати золотий запас виражальних засобів мови, що таїться у збережених стародавніх лексемах і фразеологічних зворотах, які слугують вираженню духовності і прославленню величності Бога – Творця.

Література

1. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. Харків-Радянська школа, 1982.

2. Німчук В. В. Українська мова – священна мова. Людина і світ, 1997, № 11-12, С. 26-29.

3. Огієнко І. Цікаві думки. Дивослово, 1997, № 5-6, с. 21.

4.Сковорода Г. Твори. Київ: Наукова думка 1983.

5.Содомора А. Будьмо добрими садівниками. Єдиними устами. Бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів, 1997, № 1, с. 8-13.

6.Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ: Радянська школа, 1988.

7.Чабаненко В. Стилiстичне вираження фразеологізмiв. Українська мова і література в школі , 1981, № 9, с. 60-63.

8.Шевченко Т. Твори.т.1-111. Київ: 1963.

Summary

Researches deals with the new and interesting from the point of view of lexicology problem of the role of phraseological units of Bible origin in the art of oral speaking. The article describes wide usage of words with prefixes and suffixes of old Slavonic origin.